

МЕХАНІЗМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

Сформульовано особливості досліджень колективного та індивідуального знання про інтелектуальний капітал в умовах глобалізації та невизначеності економічного середовища. Визначено механізм використання інтелектуальних ресурсів та авуарів що дозволить сформувати інтелектуальний капітал суб'єкта господарювання.

Сформульовано особенности исследований коллективного и индивидуального знания об интеллектуальном капитале в условиях глобализации и неопределенности экономической среды. Определен механизм использования интеллектуальных ресурсов и авуаров что позволит сформировать интеллектуальный капитал предприятия.

Governed by particular research collective and individual knowledge of intellectual capital in the context of globalization and economic environment of uncertainty. The mechanism of intellectual resources and holdings that will form the intellectual capital of the entity.

Постановка проблеми. Проблематика інтелектуальних ресурсів розглядається різними напрямками науки. Існуючі теорії, як правило, досліджують окремі види інтелектуальних ресурсів: науково-технічний прогрес, людський капітал, соціальний капітал, інтелектуальний капітал, інформацію, знання, нематеріальні ресурси. Фахівці у галузі стратегічного менеджменту виділяють як інтелектуальні ресурси компанії її компетенції, або здатність (наприклад, здатність до дослідницької діяльності або виробництва недорогих товарів), які можуть бути підкріплені такими ресурсами і активами, як патенти, ліцензії, устаткування і т.і. Такі компетенції К. Прахалад і Г. Хамел називають ключовими і доводять, що саме вони є підставою формування конкурентних переваг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці теоретико-концептуальних підходів до провадження технологій державного управління економікою у сфері нагромадження інтелектуального капіталу присвячено низку праць зарубіжних та вітчизняних учених, а саме: О. Алимова, Д. Белла, Дж. Гелбрейта, Б. Данилишина, Л. Діккенса, І. Єгорова, Л. Едвідсона, М. Мелоуна, Т. Стюарта, Б. Андрушківа, О. Бутнік-Сіверського, Б. Малицького, І. Бистрякова, В. Геєця, Ю. Лисенка, О. Ляпунова, В. Микитенко, О. Новікової, Г. Савіної, О. Цибульова, А. Чухно, Я. Яцкова та ін.

Постановка завдання:

– сформулювати особливості досліджень колективного та індивідуального знання про інтелектуальний капітал в умовах глобалізації та невизначеності економічного середовища;

– визначити механізм використання інтелектуальних ресурсів та авуарів що дозволить сформувати інтелектуальний капітал суб'єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку економіки характеризується зростанням ролі індивідуальних та колективних знань на всіх рівнях економіки – від мікрорівня до розробки державних інноваційних стратегій. На теоретичному рівні цей етап економічного розвитку характеризується розробкою понятійного апарату теорії знань (знання як економічна категорія), проблемами дослідження та вимірювання знань, створення систем управління знаннями.

Російськими вченими економіка знань розглядається як такий рівень розвитку економіки, при якому знання виступають як фактор, продукт та засіб організації [4, с. 31]. В економіці, в якій кругообіг фінансового та торгового капіталу доповнюється кругообігом інтелектуального капіталу, знання як технологічна частина інтелектуального капіталу починають відігравати роль вагомого ресурсного забезпечення функціонування підприємницьких структур.

Виробництво та споживання стають знаннємісткими, з'являються нові форми знань, які стають предметом купівлі-продажу: бренди, франчайза тощо.

Інформація про потреби ринку у поєднанні зі знаннями про способи їх задоволення створюють можливості для розгортання віртуальної економіки та віртуальних підприємницьких структур[3].

Еволюція та значення різного рівня знань у постіндустріальному суспільстві пов'язані з появою таких характеристик як «поглиблене пізнання» та «індивідуалізація знань». У попередні епохи в економічній теорії та практиці досліджували та оцінювали колективне знання з великим ступенем узагальнення. В економіці знань, коли пізнання стало сутністю знань, воно персоніфікувало сприйняття, формування, збереження та передачу знань.

Російські вчені відзначають, що у індустріальному суспільстві індивід повинен був відповідати вимогам суспільства, у постіндустріальному – суспільство повинно відповідати індивіду [5, с. 38]. Це значно змінює функціонування суспільних структур та їх економічні характеристики.

Визначенню ролі індивідуального знання в економічному розвитку присвячені праці французьких неоінституціоналістів та окремих українських вчених [1; 5]

На основі досліджень українських та зарубіжних вчених процесів формування економіки знань можна сформулювати такі характерні ознаки та елементи нового етапу розвитку економіки.

1. Зміна матеріально-технічної бази виробництва за рахунок автоматизації і комп'ютеризації виробництва та ресурсних витрат виготовлення продукту (мінімізуються матеріальні витрати, зростають інформаційні та знаннємісткі) [7].

2. Розвиток інформаційного забезпечення суспільних процесів за рахунок вдосконалення інформаційних технологій, впровадження нових технологій зв'язку та систем управління знаннями [5].

3. Найважливішим ресурсом стає інтелектуальний капітал та його носії персонал.

4. Джерелом створення нової вартості є інтелектуальний потенціал працівника, а не його психо-фізичні зусилля, тобто тільки творчий інноваційний характер праці створює додаткові можливості для підприємницьких структур.

5. Інформаційні та сітьові технології визначають технологічний спосіб виробництва та продаж, організації та управління цими процесами (створення мережевих віртуальних структур).

6. Характер праці змінився у таких керунках: підвищилась знаннємісткість праці, децентралізація та деурбанізація виробництва (дистанційна праця); розвиток підприємництва в усіх сферах; впровадження нових партнерських відносин в організацію праці.

7. Змінюється суспільне та індивідуальне споживання в сторону знаннємісткості та індивідуалізації.

8. Відбувається ліквідація відчуження виробника від засобів та результатів виробництва (після продажу інформація та знання належать продавцеві).

Формування в Україні економіки знань відбувається в умовах глобалізації економік. Глобалізація розглядається як комплексний процес, який охоплює такі напрямки:

- зниження перешкод для економічної, політичної та культурної взаємодії країн та народів [7];
- формування гомогенного економічного, політичного та культурного просторів;
- утворення структур транснаціонального типу , віртуальних структур та інтернаціональних інноваційних структур [6; 2].

Глобалізація в економіці знань проявляється через дію таких факторів як прискорення процесу накопичення капіталу та зростання масштабів експорту капіталу (поява терміну «глобальний капітал». 500 найбільших ТНК світу забезпечують $\frac{3}{4}$ загальносвітового виробництва товарів та послуг, $\frac{1}{3}$ світового експорту, $\frac{4}{5}$ торгівлі технологіями та управлінськими послугами) [6]; інтернаціоналізація попиту та пропозиції, яка проявляється в стандартизації споживчих ринків ; зміна характеру та структури глобального капіталу за рахунок зростання частки інтелектуального та людського капіталу, (розвитку віртуального капіталу, випереджальних темпів розвитку грошових ринків та короткострокових інструментів фондових ринків); співвідношенні високотехнологічних та

сировинних секторів та галузей національної економіки визначають можливості включення її у світові глобальні процеси.

Для України це означає необхідність розробки та впровадження стратегії інноваційної моделі економічного розвитку. В умовах розгортання глобалізаційних процесів індивідуалізація категорій економіки знань приводить до зростання антропогенних факторів невизначеності середовища. Розглядаючи економічну систему як полісистемне утворення, розвиток якого здійснюється через механізм криз та стабілізації з врахуванням внутрішнього потенціалу та змін зовнішнього середовища можна стверджувати, що невизначеність є постійним фактором їх функціонування. Невизначеність як об'єкт економічного дослідження розглядається як відносини між економічними суб'єктами в умовах багатоваріантного розвитку економічної ситуації при недостовірній або відсутній інформації про кількісні параметри їх вимірів.

Значення невизначеності зростає через дію таких факторів:

- складності системного та фундаментального дослідження функціонування соціально-економічних систем;
- нелінійного характеру створення функціонування та розвитку відкритих складних систем;
- зростання невизначеності функціонування суб'єктів економіки через трансформаційні зміни характеру основних економічних категорій (капіталу, праці, знання, людини, глобалізації), які ще теоретично не обґрунтовані та практично не описані.

На основі досліджень П. Друкера, О. Тофлера, Т. Стюарда формування інтелектуального суспільства розглядається як похідна невизначеності і як фактор його формуючий [2]. Особливості факторного впливу невизначеності на функціонування економіки знань проявляються у наступному:

- наростання динаміки економічних процесів формування капіталу та економічних структур нового типу;
- збільшення значення та обсягів інформації про потреби, цінності, мотиви людської діяльності, способів їх формування та змін;
- не прогнозованого розвитку науки та новітніх технологій, наслідків їх впливу на суспільне життя та природне середовище;
- формування нових економічних віртуальних структур, які не знайшли адекватного відображення в економічній науці та інституційних структурах через відсутність або закритість інформації про їх функціонування.

Невизначеність розвитку суб'єктів української економіки залежить від національних економічних факторів та інтернаціональних і поділяється на :

1. Невизначеність, породжувану формуванням нового суспільства знань, яке вимагає розробки інноваційних стратегій на основі

інтелектуального капіталу суб'єкта підприємництва та використання мережевих інформаційних структур економіки.

2. Невизначеність, породжувану глобальними процесами з вимогами формування єдиного економіко-інформаційного простору, який визначає потреби та поведінку людей.

Специфічною рисою економіки знань є поява дедалі складніших інтелектуальних, а не матеріальних форм капіталу, які володіють більшим потенціалом економічної активності.

Економіка знань - це такий рівень розвитку економіки, коли на перший план виходять інтелектуальні ресурси. Це економіка, де нові знання виробляються, накопичуються і ефективно використовуються, де є попит і пропозиція на них, де знання роблять більш ефективним використання інших факторів виробництва. Системне дослідження процесу формування і ефективного використання інтелектуального капіталу суб'єктами економіки набуває великої значення для реформування економіки і розробки соціально-економічної політики економічного зростання. Ці процеси характеризуються відносною новизною, що зумовлює необхідність поглиблення теоретичного і методичного опрацювання проблеми ідентифікації інтелектуальних ресурсів, їх ролі у формуванні інтелектуального капіталу та використанні їх інтелектуального потенціалу.

Існуючі теорії формування інтелектуальних ресурсів суб'єктів господарювання умовно можна розділити на три групи: економічні, управлінські і соціальні. До економічних можна віднести такі вчення: теорії економічного зростання К. Маркса, еволюційну теорію економічних змін Нельсона і Уїнтера, теорію І. Шумпетера; до управлінських - концепції Р. Мінтцберга, К. Прахалада, Г. Хемела та інших основоположників теорії стратегічного менеджменту; до соціальних - теорії, що розглядають як основний генератор інтелектуальних ресурсів, людей і соціальні взаємодії між ними (теорія людського, соціального і інтелектуального капіталу) [8].

Під поняттям «ресурс» (фр. Ressource – допоміжний засіб) розуміють активи, що є в наявності: матеріальні, фінансові (грошові кошти та загально визнані цінності); персонал; інтелектуальні або нематеріальні активи (інформація, фіксовані в документах інтелектуальні досягнення, знання, сформовані відносини) тощо [1].

У даному контексті інтелектуальний ресурс можна розглядати як:

- запас будь-якої (за видом) інформації, що слугує джерелом інтелектуальної діяльності людини або колективу;
- професійно-особові особливості фахівця (допитливість, здібності, компетентність і ін.);
- засіб (прийом, спосіб дії для досягнення чого-небудь), до якого звертаються в необхідному випадку (аналіз, методи дослідження, наприклад, логіка та ін.).

Тобто в поняття інтелектуального ресурсу включаються інформаційні, методичні та професійні чинники. Однак це не єдині фактори, які визначають формування інтелектуального капіталу та його потенціалу. Для відображення системних особливостей формування інтелектуального потенціалу у дисертації інтелектуальні ресурси розглянуто як економічні ресурси, що формуються інформацією, знаннями, енергією праці. Вони збільшують у процесі використання свою вартість, зростають, переходять на якісно новий рівень (стан та зміни потенціалу), є джерелом інтелектуальної діяльності людини або колективу, формують конкурентоспроможність та інноваційність суб'єктів господарювання. Інтелектуальні ресурси суб'єкта господарювання доцільно розглядати як творчі інтелектуальні знання і працю працівників, їх професійно-особистісні особливості (здібності, допитливість, компетентність), засіб (спосіб) досягнення будь-чого (аналіз, логіка, умовивід), енергію і організаційні знання самого суб'єкта господарювання.

Зростаючі обсяги інформаційних та інтелектуальних ресурсів у процесах виробництва товарів та послуг у суспільстві знань сприяють новому розумінню капіталу як фактора виробництва.

У роботах вітчизняних авторів і перекладах зарубіжних публікацій сукупність об'єктів, що включаються в склад ІК, називають активами, так само як в структурі матеріальних і фінансових ресурсів в бухгалтерському балансі. Разом з тим за терміном «актив» закріплені певні економічні і правові атрибути, якими не володіє домінуючий ресурс ІК – знання. Для того, щоб забезпечити семантичну тотожність досліджуваних об'єктів ІК необхідно використовувати ширше поняття – авуари, з виділенням в їх структурі активів – об'єктів, відповідних цьому поняттю.

Авуари – матеріальні і нематеріальні ресурси виробництва, що не обов'язково володіють ліквідністю і об'єктами власності (зокрема активи, які представляють одну із сторін бухгалтерського балансу), відображають в грошовому виразі всі матеріальні і нематеріальні цінності господарської системи. В цьому випадку ІК суб'єктів господарювання включає матеріальні авуари і активи типу патентів, торгових марок, операційних технологій і комп'ютерних програм, «невідчутні» авуари – знання, технічні навички, компетентність і ділові можливості співробітників[6].

Згідно з традиційними поглядами на структуру інтелектуального капіталу (Е. Брукінг, Л. Едвінсон) та відповідно до наведеного визначення авуарів, ресурси інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання можуть бути об'єднані в три групи: людські авуари, структурні і ринкові авуари. Людські авуари включають сукупність індивідуальних і колективних знань персоналу фірми, компетенції – знання і досвід в конкретній галузі, творчі здібності, технологічні і управлінські навички і т. і. Ринкові авуари пов'язані безпосередньо з операціями на ринку і забезпеченням конкурентних переваг фірми. Структурні активи і авуари забезпечують успішне функціонування основного виробництва та структуру управління всіма видами діяльності [6].

Серед людських авуарів в першу чергу звичайно називають «знання», а гносеологічні і онтологічні атрибути цього поняття не конкретизуються. При цьому фактично відбувається ототожнення понять «інформація» і «бази даних». Таким чином, розглядаються тільки субстантивні аспекти «знання», а процедурні аспекти маються на увазі тільки на технологічному рівні know-how. Внаслідок цього в структуру інтелектуального потенціалу персоналу не включені загальнонаукові, економічні та математичні моделі та методи. Ці методології і методи не мають галузевих обмежень (як *know-how*) і обмежень щодо прав власності. Придбання і використання цього інтелектуального ресурсу не пов'язане з якими-небудь витратами і, відповідно, на відміну від традиційних чинників виробництва вони не переносять свою вартість на знов створений продукт і не збільшують його собівартість. Ці авуари унаслідок своєї необмеженої поширеності не володіють ліквідністю і майновими правами, їх наявність в тій або іншій формі не може зробити вплив на ринкову вартість фірми. Проте, вони є ресурсом і виробничим чинником. По своїй економічній суті знання є ідеальним поновлюваним ресурсом, виробництво і експлуатація якого також є ідеальним. За відповідних умов їх застосування вони забезпечують отримання додаткової економічної вигоди. Ці нові вартості створює інтелектуальна праця управлінців.

Висновки. Таким чином, загальнонаукові, економічні і математичні методи володіють основною властивістю капіталу – створювати нову вартість – і повинні бути включені в структуру ІК. Формально ці авуари утворюють базу методологічних знань, яка в рівній мірі може включатися до складу людських і структурних авуарів ІК. Механізм використання інтелектуальних ресурсів та авуарів дозволяє сформувати інтелектуальний капітал (ІК) суб'єкта господарювання.

На фоні стрімкого зростання нової, "інтелектуальної", економіки виникла необхідність систематизувати нагромаджений досвід з вивчення інтелектуального капіталу як одного з різновидів капіталу. Інтелектуальний капітал (від лат. *Intellectualis capitalis* - розумовий, головний або головні знання) можна розглядати як різновид капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і водночас відтворює характерні лише для нього специфіку і особливості. Інтелектуальний капітал у контексті технологічних, управлінських та ринкових новинок - це знання, які можуть приносити додатковий прибуток і які можна оцінити.

Використані джерела інформації:

1. Апатова Н. А. Методологічні основи дослідження інформаційної економіки // Економіка України. – 2005. – № 7. – С. 58–65.
2. Грабинський І. Еколого-економічна система України. Порівняльний аналіз / І. Рабинський: Монографія. – Львів: НТШ, 1997. – 239 с.
3. Елин А. От интеллектуального потенциала к интеллектуальному капиталу предприятия [Электронный ресурс] / А. Елин, Е. Елина. – Режим доступа. – <http://www.koism.rags.ru/science/actions/intell/05.doc>. – Название с экрана.
4. Климов С. М. Интеллектуальные ресурсы организации / С. М. Климов – СПб.: ИВЭСЭП, "Знание", 2000. – 357 с.

5. Леонтьев Б. Новая экономическая парадигма / Б. Леонтьев // Журнал для акционеров. – 2000. – № 12. – С. 37–43.
6. Мойсеенко І. П. Інтелектуальний капітал в інноваційній економіці / І. П. Мойсеенко, О. Б. Стефанишин // Вісник НУ „Львівська політехніка” “Проблеми економіки та управління”. – 2007. – № 579. – С. 182–188.
7. Холден Н. Дж. Кросс-культурный менеджмент. Концепция когнитивного менеджмента / Н. Дж. Холден; пер. з англ. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 298 с.
8. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your company's True Value Finding Its Hidden Brainpower [Text] / L. Edvinsson, M. S. Malone. – N.Y.: Harper Business, 1997. – 270 p.

Рецензент: Корецький М.Х., д.держ.упр., професор.